

Těžké časy liberálů: esej k šedesátinám Gerharda Schwarze

[Články a eseje](#), 8. 7. 2010

Zkráceno-úvod...

1. Současná defenziva klasického liberalismu a nástup postdemokracie

Právě teď, na počátku dvacátého prvního století, je třeba o všech těchto tématech velmi intenzivně hovořit, neboť nic z toho, co zastává Gerhard Schwarz (a spolu s ním i já), není většinovým názorem. **Klasický liberalismus se opět – i přes naděje, které byly spojeny s ukončením jeho opaku, velmi neliberálního komunismu – dostal v současnosti do viditelné defenzivy.** Jakkoli jsme čekali opak, pád komunismu klasický liberalismus a jeho pozici v soudobé západní společnosti nijak neposílil, spíše ji, jakkoli to může znít paradoxně, oslabil. A pozoruhodné (a vlastně spíše smutné) je to, že „tichá“ ztráta ambicí a elánu, ke které došlo pár let po pádu komunismu, nebyla žádným ze zbývajících velkých liberálů explicitně diskutována. Že by i oni uvěřili ve Fukuyamův „konec historie“?

Velikost, síla a tím i nebezpečnost komunismu – podobně jako tomu bylo v případě nacismu – motivovaly všechny ty, kterým byla svoboda nade vše, k mimořádné intelektuální aktivitě. To dalo prostor mnoha velikánům skutečného liberalismu (v evropském slova smyslu) – od Misese a Hayeka k Friedmanovi – aby právě tomu věnovali svá zásadní díla. To jistě motivovalo i Gerharda Schwarze.

Tato fáze dějinného vývoje však skončila. Navíc se vytratila všeobecná ostražitost. Po pádu komunismu se většině lidí začalo zdát, že už jsou v jakémsi trvalém bezpečí a že už ani starý dobrý klasický liberalismus není zapotřebí. Vědomě či nevědomě přijali teze neliberálů, že je klasický liberalismus zastaralý a nemoderní a že je to přežitek minulosti. Uvěřili také v něco zcela ahistorického, uvěřili, že lidstvo vstoupilo do nové, dosud neznámé etapy. Začali věřit v deideologizaci politiky a v „informační“ či „vědomostní“ společnost (a strašně se zlobí, když jim připomínám, že i Brežněv velmi podobně věřil ve vědecko-technickou revoluci, určitě daleko spíše než v samotný komunismus). Začali věřit v konec dějin, resp. v konec ideologie. Gerhard Schwarz ví, že to je strašlivý omyl, který se brzy vymstí.

Tyto stále větší prostor a podporu získávající většinové postoje vedou k postupnému vytváření nové varianty huxleyovského „brave new world“, směřujícího k nové (či spíše staronové) formě neliberálního společenského uspořádání. V politické oblasti vládne socialismus (možná – přesněji – neosocialismus či sociáldemokratismus), jakkoli se jeho dnešní ideologové za toto nemoderní slovo stydí a proto se skrývají za moderně znějícími etiketami typu „ekologická a sociálně tržní společnost“. Tato ideologie – zejména ve svém současném francouzsko-německém provedení – za svého největšího nepřítele nikoli náhodou považuje právě kapitalismus a trh (a spolu s nimi i klasický liberalismus).

V ekonomice (i ekonomii) opět začalo dominovat mírně renovované keynesiánství (ve své evropské sociálně Marktwirtschaftsvariante i ve svém americkém, dnes obamovském Verpackung). V mezinárodních vztazích je stále více potlačován stát a jeho suverenita a vítězí evropský komunitarismus (jako zvláště úspěšná odnož různých globalizačních doktrín). Jakýkoli náznak úsilí toho či onoho státu o posílení své suverenity je označováno za nacionalismus. Výrazně posiluje celosvětová víra v něco tak absurdního, jako je global governance.

V ideologii (a mezi velkými sekulárními náboženstvími) je v módě environmentalismus, který se v průběhu posledních dvou desetiletí přeměnil v největší – protože líbivější než cokoli jiného – ohrožení lidské svobody a jí doprovázející prosperity. Ve filozofickém myšlení vládne zničitelský relativismus, opovrhování racionalitou, postmodernistická nesouvztažnost uvažování a nekonzistentnost myšlení. K tomu všemu má Gerhard Schwarz co říci a je důležité, že to říká a že to říci umí. Věřím, že se – stejně jako já – nebojí přihlásit ke kapitalismu, ke konzervativnímu myšlení a k tradičním evropským hodnotám. A že jsou mu všechny varianty socialismu a modernistického či postmodernistického myšlení cizí.

To, že jsme se v západním světě znovu dostali do tohoto výrazně neliberálního uspořádání, není náhoda nebo nějaký historický omyl. Dokonce myslím, že víme, proč se to stalo. **Za rozhodující příčinu považuji to, že je už nejméně dvě desetiletí ono hrubé, totalitární potlačení svobody minulostí, že už se všichni do jisté míry uspokojili a že proto v dnešní době skutečnou svobodu téměř nikdo nehájí.** Vypadá to, resp. někteří se to tak snaží prezentovat, jako by šlo o pouhé malichernosti a hnidopištví. Proč vadí povinné helmy na cyklistiku a lyžování? Proč vadí zákaz kouření? Proč vadí povinné výměny žárovek za údajně

úspornější (ale hůře svítící)? Proč vadí povinné očkování proti prasečí chřipce? Vždyť je to přeci pro dobro všech, i těch, kteří to ještě nevědí.

V současném velmi ztrivializovaném uvažování o lidské společnosti hraje rozhodující roli schématicky – a proto zcela špatně – pojatá dichotomie protikladů totalita–svoboda. Lidé jako Gerhard Schwarz dobře vědí, že zůstat u toho nejenom nestačí, ale že to může být i velmi nebezpečné. Jsou i jiná ohrožení svobody než hrubá síla, koncentrační tábory a gulagy. **Netotalita ještě ani zdaleka není svobodou.**

I nepochopení tohoto rozdílu má své příčiny. Základním důvodem pro nechápání podstaty skutečné svobody na straně jedné a příčin a důsledků dramatického úbytku víry ve svobodu a individuální zodpovědnost na straně druhé je – vedle existence nominální svobody a vedle relativního materiálního dostatku a z toho plynoucí absence strachu z jeho ztráty – **neuvěřitelná povrchnost a pohodlnost současného myšlení.**

K té významně přispívá **špatná kvalita modernisticky, resp. postmodernisticky pojatého vzdělání**, vedoucí k neexistenci hlubšího a vyváženého vzdělání, které – alespoň u vzdělaných lidí –dříve existovalo. Podstatným způsobem to všechno ovlivňuje i **všemocná mediální popkultura**. Obojí je spojeno s nedostatkem pokory, vyplývajícím ze ztráty víry v cokoli, co přesahuje jedince, a s převládnutím kultury ničím nebrzděné tolerance k téměř jakémukoli chování tohoto, od nejrůznějších „okovů“ osvobozeného jedince, které se odehrává při nikým nezpochybňované apoteóze současné permisivní společnosti. Opět, **permisivnost není svoboda.**

Problém vzdělání se týká všech stupňů škol, ale největší význam má to, že svůj původní univerzální charakter ztratilo školství vysoké. Místo svého skutečného poslání se věnuje produkci úzce zaměřených, jen parciálně vzdělaných specialistů a navíc se stále rychleji přeměňuje v továrnu na výrobu diplomů a titulů i pro ty, kteří si je sice nezaslouží, ale které dnešní módní „vědomostní“ a evropsky harmonizovaná, tedy nivelizovaná společnost (a ekonomika) vyžadují. Proto jsou změkčována všechna v minulosti existující kritéria.

K úpadku vzdělání vede sama inflace vysokých škol, ke které dochází pod líbivým kvazidemokratickým heslem „každý člověk vysokoškolačkem“. Stalo se politicky nekorektním a téměř skandálním vyslovit zjevnou pravdu, že lidé stejní nejsou a že na svět nepřicházejí stejně nadaní. Ze stejného důvodu není možné k této nadprodukci vysokých škol „vyprodukovat“ potřebný počet vysokoškolských učitelů, i když právě ti jsou pravou podstatou školství jako takového. Je smutné, že to málokoho trápí a že důsledky dnešních nebezpečných nivelizačních procesů nejsou doceňovány. Na to jsme my, kteří jsme prožili půl století v komunismu, velmi citliví.

Klíčovou roli při prohlubování a zesilování těchto procesů hraje mediální popkultura[1] a zejména její nejviditelnější složka – televize. Ta nahradila slovo obrazem. Důsledkem je, že přemýšlení (které se děje ve slovech) vystřídalo dívání se. Většina lidí se stala už jen pouhým divákem světa kolem sebe a pasivním předmětem svého vlastního osudu. Není o světě seriózně informována, je mystifikována a manipulována. V nekonečné záplavě internetových dat se ztratila informace, ale ta je pro racionální rozhodování člověka nezbytná. (Chtělo by se mi nyní rozvíjet úvahu, že data nejsou informace a že informace nejsou věděním a vědomostmi, ale to by mne vedlo někam úplně jinam.)

Mediální a politický mainstream vykazují v některých směrech nevidanou jednotu. Zatímco v klasickém věku liberální demokracie stála média obvykle v opozici vůči establishmentu, dnes vidíme něco úplně jiného: politici přejímají mediální katastrofické scénáře (například globální oteplování) a politiku jim přizpůsobují, a stejně tak média propagandisticky podporují vlády (například stále hlubší integrace EU) a manipulují občany k nekritickému přijímání velmi sporných politických rozhodnutí a trendů. Ve svorné jednotě nám představují svět jako na jedné straně dějiště neustálých hrozeb a na straně druhé jako prostor, v němž je možné pouze jediné správné řešení.

Katastrofa před našima očima denně střídá katastrofu a když se mediálně vyčerpá, nahradí ji další. Dnes už si sotvakdo vzpomene na šílenství kolem tzv. nemoci šílených krav, při níž se vybíjela a likvidovala celá stáda, aniž byl zaznamenán jediný prokázaný případ přenosu této nemoci na člověka. Takzvaná ptačí chřipka pak zopakovala tentýž scénář v chovech drůbeže. O nedávné hysterii kolem „prasečí“ chřipky ani nemluvě. Tam už dokonce i WHO změnila svá dosavadní pravidla, aby ji naprosto nezodpovědně mohla prohlásit za pandemií.

Ničím jiným nebyl ani poplach a „uzavření nebe nad Evropou“ během výbuchu sopky Eyjafjallajökull na Islandu. Na světě jsou na různých místech činné mohutnější sopky, ale ještě nikdy nebyl kvůli tomu omezen hustý letecký provoz na půlce kontinentu. Vše má vedle všeobecného strašení ještě jeden pozoruhodný

společný jmenovatel: obrovské přesuny financí z veřejných zdrojů k soukromým firmám. Ani tento zjevný fakt však investigativní média kupodivu nezajímá.

Taková jednota propagandistického a manipulativního spoluhráčství hlavního politického a mediálního proudu je známa jenom z totalitních diktatur – my někteří si ji ještě dobře pamatujeme. Mediokracie se stává postmoderní alternativou k demokracii.

Podobně destruktivní procesy probíhají i v politice a politickém myšlení. Politici již dávno neusilují o obranu „velkých“ **idejí**, ale rezignovali i na hledání a artikulaci nejvyššího společného jmenovatele **zájmů** občanských skupin, které zastupují nebo by alespoň zastupovat měli. Místo toho se soustřeďují na mediální obrazy, symboly a emoce v jediném skutečném a autentickém zájmu, který lze dnes v politice vysledovat: tím je zájem o znovuzvolení, které je prostředkem pro mocenský, resp. ekonomický vliv pro konkrétní osobní či úzce skupinový prospěch určitých politických spoluhráčů.

2. Znovuzrození Keynesese

Velmi zřetelné je to i v ekonomice a v ekonomickém myšlení. Zatímco v politice byly extrémny 20. století – nacismus a komunismus – víceméně opuštěny a nikdo je dnes už nehájí, v ekonomice je tomu jinak. Pro většinu lidí byla krize 20. a 30. let minulého století přijata jako definitivní důkaz neudržitelnosti dosavadní formy kapitalismu.[2]

Ve třicátých letech vznikla – jako reakce na tuto krizi – scientistně se tvářící doktrína, která byla zformulována nikoli outsiderem, ale jednou z výrazných osobností tehdejšího establishmentu ekonomické vědy (univerzita v Cambridge), kulturní sféry (skupina londýnské Bloomsbury), hospodářské politiky (významné funkce na klíčových mezinárodních konferencích po I. i II. světové válce) **Johnem Maynardem Keynesem** a této líbivé, snadno pochopitelné a snadno politicky uchopitelné doktríně bylo uvěřeno.

Keynes svým geniálním citem vystihl, po čem byla společenská poptávka. Podařilo se mu dostatečně přesvědčivě desinterpretovat kapitalismus (a karikaturou významného klasického ekonomy Jeana-Baptista Saxe i celou dosavadní ekonomickou vědu) a podařilo se mu vnutit ekonomům, politikům i médiím, že jedinou budoucností kapitalismu je rasantní vstup státu do ekonomiky **formou rozsáhlých „státních výdajů“**, které budou doplňovat inherentně nedostatečnou „efektivní poptávku“ nestátního sektoru ekonomiky – nás všech v roli spotřebitelů či investorů. Keynes **otázku selhání trhu dramaticky „přehrával“, otázku selhání státu si vůbec nekladl.**

Vítězství keynesiánství, resp. na něm založené hospodářské politiky států vyspělého Západu, mělo fatální následky. Srovnáme-li podíl státních výdajů na HDP v roce 1930 a v roce 2000, rozdíl je enormní. Srovnáme-li míru zdanění, opět veliký rozdíl (a to bychom měli rok 1930 srovnávat spíše s rokem 1980, tedy se světem před R. Reaganem a M. Thatcherovou). Srovnáme-li výši státního dluhu, platí totéž. Srovnáme-li tehdejší a dnešní podíl sociálních příjmů na celkových příjmech, opět vidíme enormní rozdíl. Srovnáme-li počet státních úředníků, vidíme totéž. Srovnáme-li počet stránek legislativy, je to stejné.

Krizím se zcela vyhnout nelze. Krize musí proběhnout. Jsou ve své podstatě ozdravným procesem. Jsou nezbytnou a ničím nenahraditelnou likvidací neudržitelných ekonomických aktivit, založených na předcházejících chybných rozhodnutích. Není rozumné krize eliminovat umělým udržováním těchto aktivit za cenu obrovského zadlužení se.

Krize dříve či později pomine. Dlouhodobá škoda vznikne právě instalací těchto rozsáhlých státních zákroků – makroekonomického i regulačního typu. **Odpůrcům trhu se znovu podařilo vytvořit rozsáhlou nedůvěru k systému, ale tentokrát již nikoli ke kapitalismu volného trhu, k systému laissez-faire, ke kapitalismu Adama Smithe, Friedricha von Hayeka, Milтона Friedmana (jako tomu bylo před 70-80 lety), ale k vysoce regulovanému, postátněnému kapitalismu současnosti.** Dnešní kritikové se sice tváří jako by dnešní systém regulován nebyl, jako by nebyl státem nesmírně ovlivňován, jako by opravdu šlo o systém typu „free market“, ale to není pravda. Současným socialistickým „vizionářům“ proto již nestačí Keynesova revoluce. Chtějí udělat revoluci další – trh ještě více omezit.

Nahrála jim současná světová finanční a ekonomická krize, která je nepochybně krizí větší, než byly krize posledních desetiletí. Nezpůsobil ji trh. **Tato konkrétní krize vznikla ambiciózními iracionálními zásahy státu do úrokových sazeb a do rozsahu nabídky peněz v USA, doprovázenými špatně koncipovanou státní regulací finančního sektoru.** Jako řešení vnucují další potlačování a deformování trhu, které ho v podstatě vyřazuje ze hry. Trh přestává být – a to je něco, co jsme si dostatečně uvědomili za komunismu – považován za autonomní systém, ale za nástroj v rukou politiků. Nevěřím svým očím – ač jsme více než dvě

desetiletí po pádu komunismu – když se setkávám s výroky typu „ekonomika musí sloužit lidem“ (hlavní heslo jednoho z posledních světových ekonomických fór v Davosu), „finanční systém ve službě lidstvu“ (nadpis projevu jednoho z prezidentů zemí EU na velké mezinárodní finanční konferenci). Nejhorší je to, že nositelé Nobelovy ceny za ekonomii Stiglitz a Krugman ve svých akademicky vypadajících textech říkají něco velmi podobného.

Nejsem si jist, zda toto všechno kapitalismus a zejména trh přežije. **Trh buď je, nebo není.** Trh není nástrojem, což si chtěli myslet centrální plánovači, když i oni pochopili, že to úplně bez trhu nejde. Proto ho chtěli používat, ale trh k používání není. Stejně tak je nabídka zboží a služeb výsledkem fungování trhu, není něčím „vedle“ trhu. Bez trhu žádná produkce zboží a služeb být nemůže. Vyloučit budoucí krize dalšími zásahy do trhu proto nelze. Je možné trh zničit a zejména v Evropě už od toho nejsme daleko.

3. Přeměna evropské integrace v byrokratickou unifikaci

Narůstající problémy vidíme kolem sebe všude a není třeba se dívat daleko. **Nás v Evropě a zejména nás, kteří jsme prožili a snažili se opravdu pochopit tragickou éru komunismu a vyvodit z ní hlubší závěry, více než všeobecně známý fakt, že to byla hrůzná totalitní diktatura, musí dnes nejvíce zajímat to, co se právě teď děje v Evropské unii a s Evropskou unií.** O tomto tématu jsem toho v posledních letech vyslovil i napsal i v německém jazyce dost. Zmínil bych zejména projev v Evropském parlamentu (v únoru 2009)[3], projev v Bertelsmannsforum (v dubnu 2008)[4], projev v Bochumi (únor 2009)[5], vystoupení v Pasově (září 2009)[6], ale zejména svou nedávnou Europa–Rede v Berlíně (duben 2010)[7].

Můj názor na evropský vývoj je poměrně jasný, často publikovaný a tudíž známý. Proto přidám jen několik jednoduchých tezí. Jak jsem řekl v dubnu 2010 v Berlíně, **nezastávám názor: „je mehr Europa, desto besser“**, „je tiefer wir integrieren, desto mehr gewinnen wir“, „je mehr der Staat in Europa zu Gunsten der europäischen Institutionen unterdrückt wird, desto besser“. Jsem přesvědčen, že pokračovat v tomto směru pozitivní budoucnost Evropy nezaručí. Další mou tezí je to, že **je třeba Evropu a její historickou evoluci respektovat, nikoli chtít Evropu právě teď, našim pyšným rozumem, konstruovat.** To jsme se naučili od Hayeka (a Misese) a dnes a denně se přesvědčujeme o tom, že i na tento respekt dnešní Evropa zapomněla.

Vím, že s evropským vývojem mají nemalé problémy i dnešní evropští liberálové, z čehož cítím velký smutek. Zdá se mi, že vývoj v Evropě v něčem podceňují a v něčem naopak přeceňují. **Vypadá to tak, že příliš dlouho věřili – nebo snad chtěli věřit – tomu, že v Evropské unii dominují liberalizační procesy, tedy otevírání se, volný pohyb přes hranice, rušení různých bariér tohoto pohybu, což už dávno není pravda. Do určité míry to snad byla pravda v první fázi vytváření evropské integrace po 2. světové válce.** Od té doby se evropská integrace už dávno přeměnila v jiný projekt, v unifikaci. Tato **unifikace znamená nikoli liberalizaci, ale harmonizaci velmi neliberálních politik a rychlé narůstání demokratického deficitu.**

Obecně je jistě pravda, že slovo integrace má – na rozdíl od slova desintegrace – pozitivní konotaci. Mnoho evropských liberálů chtělo věřit, že evropská integrace znamená oslabování státu, mysleli tím svého domácího státu, a považovali to za pozitivní vývoj. Nedocenili, že je ten nový – od kontroly občana daleko vzdálenější – evropský stát ve své podstatě ještě daleko horší. **“Liberalizační” přínos současné fáze evropské integrace je proto daleko menší než její přínos v opačném směru.**[8]

Další problém, který dnes v Evropě vidím, je nepokorný a pyšný konstruktivismus bruselských politiků a jejich ideologů, který se více a více střetává s realitou. *Dnešní Evropa je nesmírně složitým konglomerátem historických nánosů, racionálních i neracionálních komplexů a předsudků, různých zatěžujících dějinných zkušeností, ale také zcela legitimních, a výrazně se lišících zájmů jednotlivců i celých národů, které v žijí Evropě a států, které Evropu tvoří. Pohybovat se po tomto terénu bez respektu k jeho křehkosti a zranitelnosti je projevem politické slepoty a hluchoty, což v sobě skrývá veliká rizika.[9]

Protože si to velmi silně uvědomuji, je meine Position v tak ostrém protikladu s dobovou módou. Proto chci zcela jiné institucionální uspořádání Evropské unie. *Pokud bych měl svůj pohled krátce, v několika větách, shrnout a zůstat přitom u normativního výroku, musel bych říci, že chci Evropu na bázi intergovernmentalismu, čili na minimu supranacionalismu. **Chci Evropu, která bude založena na racionální a přátelské spolupráci rovnocenných a suverénních států, nikoli shora uměle organizovanou „domovinu“ všech Evropanů.** Zejména ale chci občanství jako výchozí princip uspořádání jakéhokoli lidského společenství, ve kterém je možné svobodně žít. Tím se také Evropa až dosud od zbytku světa nejvíce odlišovala. **Vytvořit občanství na úrovni kontinentu však nelze.** To může autenticky existovat jen na úrovni přirozených státních útvarů. Právě tuto svou tezi považuji za zcela klíčovou.

Můj ostrý postoj k těmto věcem pramení kromě jiného z mých osobních zkušeností s komunismem, ve kterém jsem prožil více než dvě třetiny svého života. Komunistický režim rovnoprávnost a suverenitu států také popíral. Byl organizován shora, nikoli zdola. Princip občanství prakticky potlačil, neboť byl založen na internacionalismu, nikoli na respektu ke státu jako k nutné a nenahraditelné výchozí entitě jakéhokoli skutečně demokratického politického uspořádání. To u mne vytvořilo vysokou míru přecitlivělosti vůči jakémukoli náznaku podobných jevů. A právě tímto zkušeností zostřeným pohledem pozoruji dnešní Evropskou unii a celou řadu jevů, které pokládám za mimořádně nebezpečné.*

Ani to ještě není všechno. Rychle narůstající unifikace, harmonizace, standardizace a reglementace Evropy je jenom jedním z prvků současného evropského vývoje. **EU se v posledních letech zcela zásadně proměnila ještě jinak.** Tuto změnu způsobilo velké rozšíření Unie, ke kterému došlo v prvním desetiletí dvacátého prvního století. Z původních šesti států se EU rozšířila nejprve na 12, pak na 15, po deseti letech na 25 a před třemi lety na 27 států.

Dalo by se říci, že určitě původní šestice, ale snad i následná dvanáctka či patnáctka států byly do jisté míry (a s několika výjimkami) **specifickou, relativně homogenní entitou**, jasně vymezenou vůči ostatním evropským zemím. Díky tomu snad mohly dlouhodobě aspirovat na to, že vytvoří zvláštní kvazistátní celek, který by – eventuálně – mohl být dalšími a dalšími „lisabonskými“ smlouvami postupně sjednocován a centralizován. Přijetí prvních středo- a východoevropských zemí v roce 2004 a pak i Rumunska a Bulharska do tohoto celku – a to nemohlo být nerealizováno, protože nebylo přijatelné a obhajitelné, aby se EU chovala jako uzavřený klub, jako něco výlučného a elitního – dalo Evropské unii téměř celokontinentální rozměr. Až na výjimky v postjugoslávském balkánském prostoru a v bývalém Sovětském svazu evropská sedmadvacítka dnes zahrnuje drtivou většinu zemí, které historicky patřily a patří k Evropě.

Tímto velkým rozšířením se EU a Evropa začínají překrývat a zdá se, že se nám touto cestou na scénu vrací stará Evropa se svými starými, historicky „prověřenými“ vzorci chování. Vedle oslabování členských států ve prospěch bruselského centra, vedle do stále více věcí zasahující centrální evropské vlády – což jsou procesy, které jsem si já nikdy nepřál – se začíná pomalu, ale jistě obnovovat mocenské uspořádání, které na evropském kontinentě převládalo zejména v 19. století.

Dnešní evropskou politiku strategicky neformuluje nadnárodní bruselská byrokracie, jak to obvykle bývá (zdánlivě kriticky, protože kritizovat bruselskou byrokracii je „povoleno“) vykládáno, ale tradiční trio starých evropských velmocí – Německa, Francie a Velké Británie. Hlas Itálie, Španělska a Polska je již daleko slabší a hlas ostatních členů téměř zanedbatelný. O tom, že má Evropská unie zůstat především mechanismem prosazení vůle velmocí, svědčí i samo nedávné obsazování funkce předsedy Evropské rady a tzv. ministra zahraničí. Tyto posty byly vytvořeny Lisabonskou smlouvou, která byla vydávána za krok k politickému sjednocení Evropy. Není tomu tak. **H. van Rompuy a C. Ashtonová přímo symbolizují druhořadost, odvozenost a nesamostatnost bruselského centra vůči těžkým vahám německé, francouzské a britské domácí politiky.** To je v naprostém protikladu s ambicemi Lisabonské smlouvy.

V této „nové“ Evropě, vracející se ke svým metternichovským a bismarckovským kořenům, se – poněkud paradoxně – na své bývalé místo vrací i Rusko. Ukazuje se, že tradiční vzorce spojenectví, sfér vlivů a ekonomických zájmů nikdy úplně nepřestaly existovat. Právě to rehabilituje Rusko v očích jeho staletých tradičních evropských velmocenských spolutráčů – především Německa – jako partnera, který má své legitimní zájmy, které je třeba respektovat. Poté, co komunismus, který byl globální hrozbou a vymykal se z tradičních evropských historických souvislostí, přestal existovat a co se oslabené a zmenšené Rusko znovu stalo mocností, která má své velmi srozumitelné mocenské zájmy, nestojí jeho spolupráci (včetně strategického dělení vlivových sfér) s dnešní EU nic v cestě. To však nechtějí pochopit některé země střední a východní Evropy, které se Ruska tradičně obávají.

Zdá se, že se na kontinentě – jako doplněk těchto procesů – zmenšuje prostor pro roli Spojených států, kterým musely evropské mocnosti po druhé světové válce přenechat v Evropě dominantní pozici – poté, co samy přestaly být mocnostmi prvního řádu. Evropská unie dnes staví na našem kontinentě před USA jakousi zvláštní bariéru a vytlačuje je z jejich dosavadních pozic. V tomto konceptu, který by se dal shrnout pod heslo „Evropa Evropanům“, má pro dnešní tvůrce evropské politiky větší význam Rusko než USA. Ani toto není explicitně diskutováno, což je evidentní chyba, především viděno středoevropskýma očima.

Pochopení současných problémů Evropy výrazně komplikuje záměrné ignorování skutečnosti, že **neexistuje žádná společná, obyvateli Evropy přijatá a široce sdílená evropská identita**, že neexistuje jeden evropský politický národ a že dominantní stále zůstávají přirozeně vzniklé a Evropany rozdělující identity národní. S nimi jsou spojené tradice, historické zkušenosti, ale také obavy, předsudky a antagonismy, které

se projevují v rozdílných národních zájmech. Absence společné evropské identity znamená, že na evropské úrovni neexistuje dostatečně hluboká solidarita, kterou by občané jednotlivých zemí skutečně cítili. To je realita, ze které je nezbytné vycházet. Nelze ji obejít snahou o umělou regionalizaci Evropy, přenosem dalších a dalších kompetencí do Bruselu, novými smlouvami či legislativou, umělou centralizací a unifikací nebo byrokratickou a administrativní regulací.

Ignorování reality může snadno vést k tomu, že se po překročení určité meze Evropská unie – z uspořádání smiřujícího staré konflikty a předcházejícího novým – stane prostorem stimulujícím nové vypjaté nacionalismy, nové národní antagonismy a nové konflikty.

Různost národních identit, tradic, kultury, zvyků i historické zkušenosti vždy byla a je bohatstvím Evropy, ale současnost evropské integrace to vnímá jako problém nebo složitost tohoto historického terénu ignorují. Proto zesiluje snaha podřídít všechny stránky života lidí v členských zemích jednotným pravidlům. Absence politických předpokladů a nemožnost vytvoření funkčních demokratických mechanismů na celoevropské úrovni však vedou k tomu, že prohlubování a urychlování evropské integrace stále více probíhá technokratickými a byrokratickými metodami za zády občanů. Příkladem je pochybné prosazení Lisabonské smlouvy.

Zcela jinou dimenzi vystřízlivění z původních snů o společném evropském superstátě přináší dnešní ekonomická krize, která vedla ke krizi eura a eurozóny.[10] Velmi zřetelně ukazuje míru rizik a nákladů, které – zbytečně akcelerované a v každém případě předčasné – unifikační kroky přinesly pro velké i malé, bohaté i chudší členské země. Dnes, po přijetí Lisabonské smlouvy, se dá říci, že **Německo získalo mírovou cestou jasnou evropskou hegemonii, o níž bezúspěšně vedlo dvě světové války.**

Díváme-li se však pozorně, musíme si všimnout, že německou reakcí na tento „historický úspěch“ je spíše rozčarování a neochota nést náklady, které se od něj všeobecně očekávají. Jasně to ukazuje řecká dluhová krize a německé postoje k ní. Spíše než dalším integračním impulsem by se tak řecká dluhová krize mohla stát spouštěcím mechanismem přehodnocování dosavadních integračních ambicí. Pokud by se to stalo, bylo by to určitě dobře.

Jestli se nic nestane, tolik potřebné „přehodnocování“ nastane samo od sebe. Jak ukazuje příklad Řecka, samovolné procesy mohou mít velmi dramatický vývoj.

Aniž bych chtěl něco podsouvat Gerhardu Schwarzovi (natož, abych to s ním konzultoval), zdá se mi, že mnohé z toho, co jsem na předcházejících stránkách říkal, podobným nebo téměř stejným způsobem říká i on. Stejně tak se mu nelíbí současná politika. V NZZ (31. 12. 2008) říká: „V politice vznikla podivná koalice vševědoucích moralistů, levicových ideologů, bouřlivých romantiků a oportunistických přísluhovačů, které spojuje víra v selhání trhu a liberalismu a touha po ráji plném dobrých lidí bez mrzkého mamonu.“

Podobně jako mne i jeho „znepokojuje rostoucí politický vliv intelektuálů duchovně spřízněných se socialismem“ (NZZ 15. 8. 2009). Na Světovém ekonomickém fóru v Davosu v roce 2009 jsem do očí říkal tam shromážděným významným světovým politikům (na uzavřeném zasedání „world economic leaders“), že se více bojím jimi navrhovaných státních intervencí a regulačních zásahů, než krize samotné. Proto mne potěšilo, když Gerhard Schwarz podobným způsobem napsal o dva měsíce později, že jsme „v situaci, kdy lék je zhoubnější než nemoc“ (NZZ 3. 4. 2009). A to jsme spolu nekonzultovali.

Zkráceno o poznámky...